

НЕГАТИВНИ¹ ФОРМИ НА ДУБИТАТИВА ЗА БЪДЕЩЕ ВРЕМЕ И БЪДЕЩЕ ВРЕМЕ В МИНАЛОТО

Диана Андрова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

NEGATIVE FORMS OF THE DUBITATIVE FOR FUTURE SIMPLE AND FUTURE IN THE PAST

Diana Androva
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

This paper discusses three hypotheses based on the choice between the four forms to express a negative dubitative semantics in Bulgarian. The first hypothesis examines the competition between two of these forms: *nyamalo bil*, *ne shtyal bil*. The second and the third hypotheses examine the uses of the forms *nyamal bil*, *nyamalo bil*. The study does not give a concrete answer to the question “which form is most commonly used to express a negative dubitative semantics”. As such we can conclude that the process of grammaticalization has not been completed yet.

Keywords: evidentiality, dubitative, verb category, Bulgarian

Въведение

Дубитативът е част от глаголната категория евиденциалност, като той е най-маркираният ѝ член, защото носи и признака *субективност*, и признака *преизказност*. Както положителните, така и отрицателните форми на дубитатива се отличават с висока степен на композираност (Алексова/Aleksova 2023, Ницолова/Nitsolova 2008, Търпоманова/Tarromanova 2015). Тези форми се откриват и в писмената, и в устната реч. Може да се каже, че са по-активни в писмената реч, когато говорещият не може да разчита на мимика, жестове и интонация, за да изрази с преизказни форми дубитативна семантика. В различни източници от интернет понякога могат да се наблюдават интересни, дори забавни случаи, които си струва да бъдат разгледани.

Обект на това изследване е субкатегорията² дубитатив на глагола в съвременния български език. Предмет на работата са отрицателните форми на дубитатива за бъдеще време и бъдеще време в миналото на деятелния залог от типа *не щял бил да чете*, *нямало било да чете*, *нямало бил да чете*, *нямал бил да чете*.

¹ В този текст под *негативен дубитатив* или *негативни форми на дубитатива* се имат предвид отрицателните форми на дубитатива.

² Под *субкатегория* се разбира подкатегория на съответната надредна категория.

Основната цел е да бъдат разгледани конкурентните форми на негативния дубитатив в тези две бъдещи времена на деятелния залог в 3 л., ед.ч. и мн.ч. Тази цел предполага изпълнение на следните задачи: търсене на употреби на конкуриращите се бъдещи отрицателни форми в интернет и провеждане на анкета. Анализите на данните се съпровождат с обобщаване на резултатите от проучването. Крайната цел на изследването е да бъдат проверени няколко хипотези, свързани с описаните конкурентни отношения, като по този начин се даде отговор на въпроса коя дубитативна форма е доминираща в 3 л. ед.ч. и мн.ч.

Според първата хипотеза употребите на маркираната по лице и род конструкция, съдържаща *не щял, -а, -о, -и бил, -а, -о, -и* (напр. *не щял бил да чете*), са по-рядко срещани от тези, съдържащи безличния субкомплекс *нямало било* (напр. *нямало било да чете*). Според втората хипотеза конструкциите с *нямал бил* (*нямал бил да чете*), *нямала била* и *нямали били* се употребяват по-често от конструкциите с *нямало бил, -а, -и* (*нямало бил да чете*), когато подлогът, към който се отнасят, означава лица. Третата хипотеза е, че в случаите, когато подлогът означава нелица, съгласуването по род в 3 л. не следва да има отношение към избора на дубитативна конструкция, тъй като се отнася до нещо неодушевано.

Изследването използва търсачката Google и непредставителна³ анкета.

I. Вариантността в парадигмата на отрицателните дубитативни форми на следходните нерезултативни времена в индикатив

В изследвания, посветени на категорията евиденциалност в българския език, се посочват три вида отрицателни дубитативни форми за бъдеще време и бъдеще време в миналото в деятелен залог (Алексова/Aleksova 2023, Куцаров/Kutsarov 2007⁴, Ницолова/Nitsolova 2008). В представеното тук проучване беше открита и четвърта форма, която следва модела на образуване на формите с *нямало било* (напр. *нямало било да чете*), но двата изграждащи я граматични компонента са маркирани по род и число. Става дума за форми с *нямал бил, нямала била, нямало било* (употребено изключително за ср.р.) и *нямали били*.

---

³ Под *непредставителна анкета* се разбира анкета с малък брой респонденти (под 1000), която не отговаря на критериите за представителност по определени социално-демографски фактори (пол, възраст, образование и т.н.).

⁴ Макар да не говори за категория евиденциалност, И. Куцаров е включен в обзора, тъй като е отделил внимание на интересуващите ни форми.

В Част а. ще бъдат разгледани типовете, съдържащи *нямало било* и *не щял бил* (конкуренция между моделите *нямало* и *не щ-*), а в Част б. – типовете с *нямало бил* и *нямал бил* (конкуренция между безлично *нямало* и съгласувано по род *нямал-*). Те се образуват по два начина: чрез миналите деятелни причастия *нямало* и *било*; чрез добавяне на отрицателната частица *не* към положителната дубитативна форма (*не щял бил да ходи*). При втория модел на формообразуване могат да бъдат разгледани три варианта в зависимост от маркера за род, който получават глаголт *ща* и причастието *бил* в рамките на композираната дубитативна форма. Важно е да се отбележи, че докато при първия тип конструкции не е възможно съгласуване по род в ед.ч., при втория е необходимо.

Изследването работи с примери от интернет и с резултати от собствена анкета.

Анкетата е проведена със 115 респонденти от всички възрастови групи. Предлага осем хипотетични ситуации, като от респондентите се изисква да посочат коя от четирите дубитативни конструкции биха избрали в реална среда в съответната ситуация. Изреченията са подбрани така, че подлогът да означава лице или нелице в ед.ч. (м.р., ж.р. и ср.р.) и в мн.ч.

а. Конкуrentно отношение при формите с *нямало било* (*нямало било да чете*) и с *не щял бил*, *-а*, *-о*, *-и* (*не щял бил да чете*)

Разглеждат се формите за 3 л., ед.ч. Според извлечената чрез търсачката Google информация по-често употребявана е безличната конструкция, съставена от миналите деятелни причастия *нямало* и *било*, които не се съгласуват с подлога по лице и в 3 л., ед.ч. – по род. По-рядко се среща другата отрицателна дубитативна конструкция: отрицателната частица *не* + съответната положителна дубитативна форма.

Употребата на тези два варианта се илюстрира от изложените примери, като тези, в които се използва *нямало било*, надвишават 100 – примери (1) и (2). Изреченията, включващи *не щял бил*, са по-малко от 20 – пример (3). Употреби с *не щяло било* не се откриват изобщо. Срв.:

(1) *Разбрах, че някой от малцината останали наемни работници в частната фирма на Каракачамаков, май от евродепутатите им, бил казал, че МВРО **нямало било да прави** коалиция с Възраждане (Dunavmost, <https://www.dunavmost.com/novini/mvro-nyamalo-da-pravi-koalitsiya-s-vazrazhdane>, 29.03.2023 г.)⁵.*

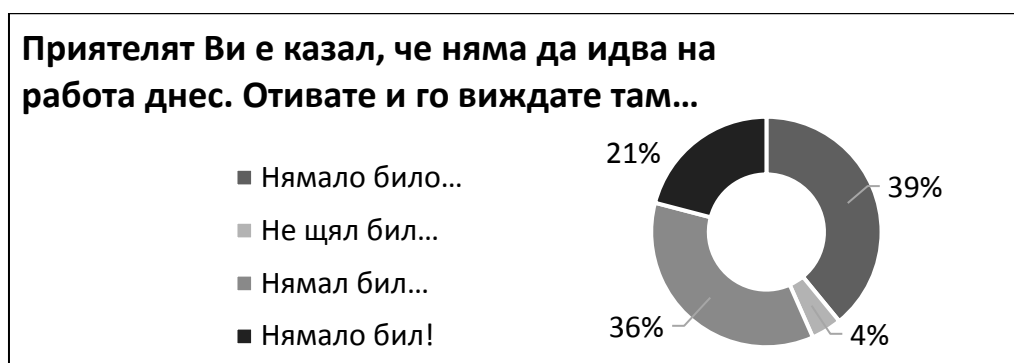
⁵ При представяне на примерите от интернет сме съхранили автентичния им графичен вид.

(2) В четвъртък премиерът подобно на щраус си зарови главата в пясъка и процеди между песъчинките, скриващи вечно кахърно изглеждащия му лик, че **нямало било да участва** в дебати за проблемите с циганите, засягащи най-вече действията на братска Франция по депортирането им (Патриотичен десант, <https://www.desant.net/show-news/20954>, 29.03.2023 г.)

(3) Вие разбирате „Хайде вече вземете се спрете!“ като „Карайте както си знаете!“, а тя пустата комукация **не щяла била да върви???** (Mediapool.bg, <https://www.mediapool.bg/pismoto-na-maikal-liy-news138865.html>, 29.03.2023 г.).

Проведената анкета също потвърждава първата хипотеза, заложена в това изследване – отрицателните дубитативни форми, образувани с *нямало било*, са по-често употребявани от формите от типа с *не щял бил*, при които се изисква съгласуване. Дадените отговори показват, че не съществува зависимост между избора на форма и контекста на употреба. Конструкцията с *нямало било* е предпочетен вариант за всички родове, независимо дали се означават лица⁶. Тъмносивият цвят във всички диаграми представя отговорите, включващи типа с *нямало било*. Отговорите, съдържащи компонента *не щял бил*, са представени с най-светлия нюанс на сивия цвят. Във въпроси 1, 2, 3, 5, 6 и 7 от анкетата подлозите на изреченията (съответно в м.р., ж.р. и ср.р.) означават един обект.

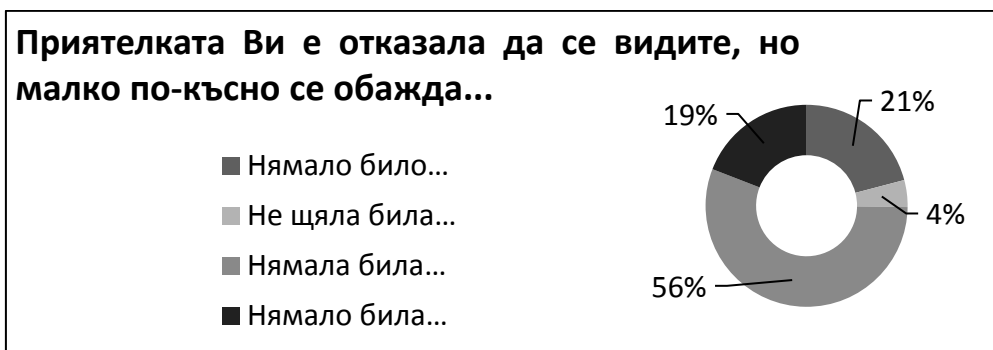
Във Фиг. 2 с *нямало било* са отговорили 39%, докато с *не щял бил* – едва 4%.

Фиг. 2. Резултати от въпрос 1 от проведената анкета (м.р., лица)

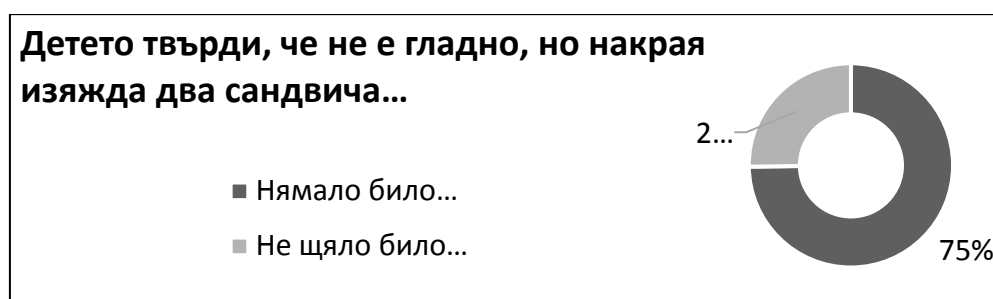
Във Фиг. 3 *нямало било* е предпочетен от 21% от анкетираните, а *не щял бил* – от 4%.

⁶ До същия извод достига и К. Чакърова в изследването си от 2023 г. (вж. Чакърова/Chakarova 2023: 22).

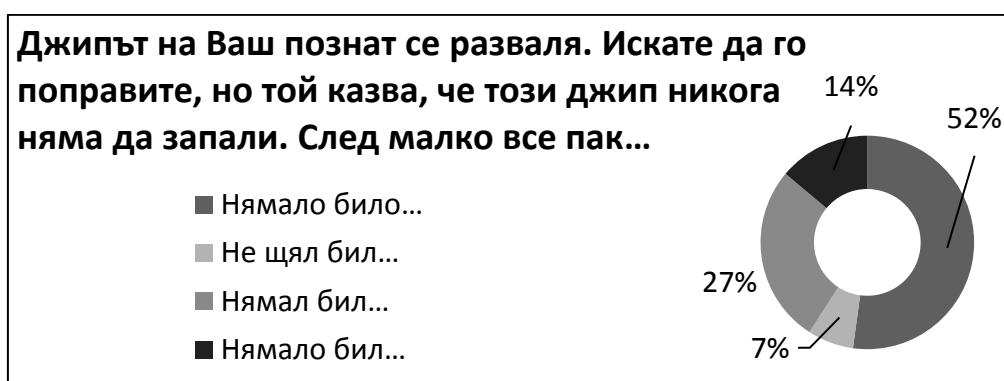
Фиг. 3. Резултати от въпрос 2 от проведената анкета (ж.р., лица)

Резултатът се запазва и при Фиг. 4, където процентното съотношение е 75% към 25% за типа *нямало било*, сравнен с *не щял бил*.

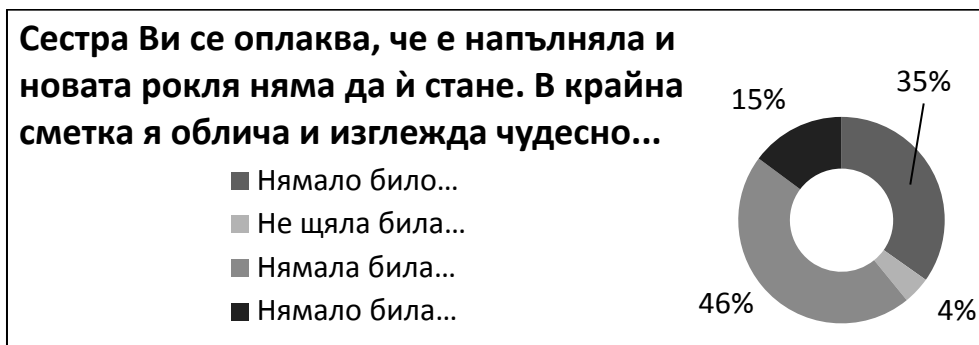
Фиг. 4. Резултати от въпрос 3 от проведената анкета (ср.р., лица)

Фиг. 5 илюстрира резултатите от петия въпрос, зададен в анкетата. Избралите форми с безличното *нямало било* са 52%, а тези, предпочели *не щял бил* – 7%.

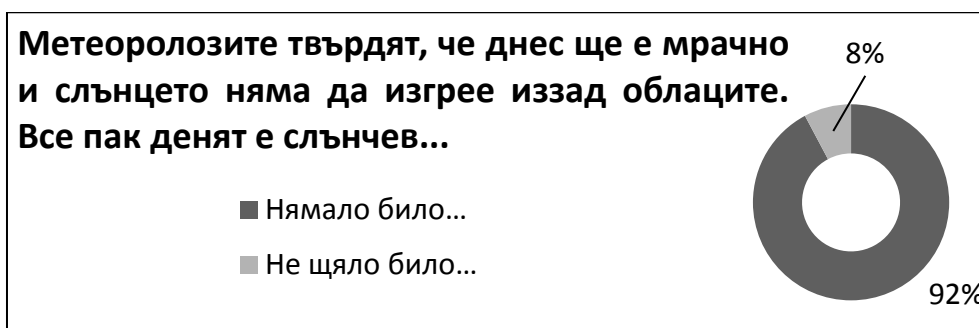
Фиг. 5. Резултати от въпрос 5 от проведената анкета (м.р., нелица).

На въпрос 6 (Фиг. 6) 46% от респондентите са отговорили с *нямало било*, 4% са избрали *не щял бил*.

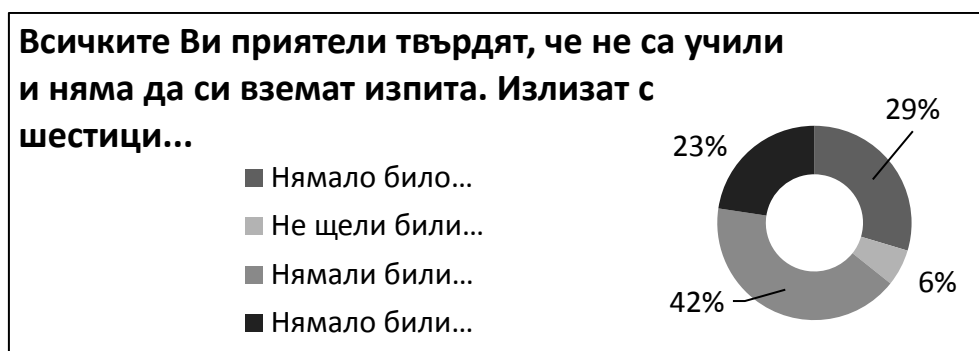
Фиг. 6. Резултати от въпрос 6 от проведената анкета (ж.р., нелица)

Въпрос 7 (Фиг. 7) запазва тенденцията – 92% предпочитат *нямало било*, 8% – *не щял бил*.

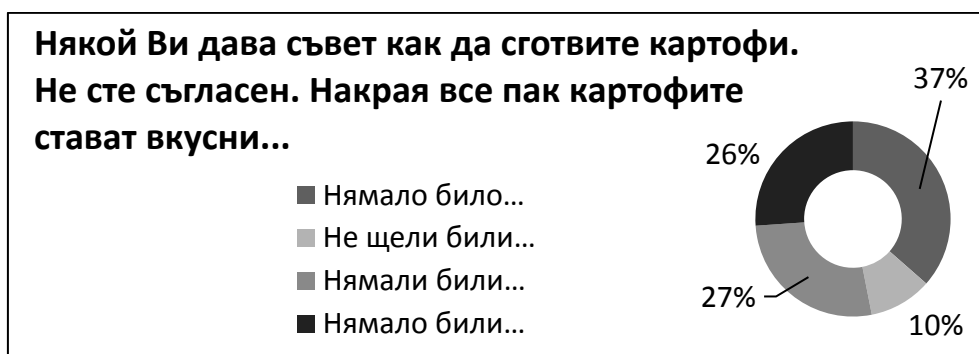

Фиг. 7. Резултати от въпрос 7 от проведената анкета (ср.р., нелица)

Предпочитането на негативните форми с конструкцията с *нямало било* пред формите от типа с *не щели били* се запазва и в мн.ч. Процентните резултати от проведената анкета показват, че поне три пъти повече от респондентите избират *нямало било* пред *не щял бил*. Във Фиг. 8 (въпрос 4) моделът *нямало било* е предпочетен в 29% от отговорите, докато *не щели били* – в 6%. Тази закономерност при избора се запазва и във въпрос 8 (Фиг. 9), където процентното съотношение е 37%: 10%.

Фиг. 8. Резултати от въпрос 4 от проведената анкета (мн.ч., лица)

Фиг. 9. Резултати от въпрос 8 от проведената анкета (мн.ч., нелица)

Резултатите, изведени от търсенето в Google, потвърждават тази тенденция. Открити са по-малко от 5 примера (примери (4) и (5)), в които безличната конструкция с *нямало било* се отнася до мн.ч. Интересно е обаче наблюдението, установено при търсенето на конструкцията *не щели били*. Открит е само един пример, носещ дубитативно значение (пример (6)). В останалите употреби на *не щели били* словоформата *щели* не е граматикализирана форма на глагола *ща*, съответно в случаите, регистрирани в пример (7), не е изгубила основното си значение „искам“ и получената конструкция *не щели били* не е част от дубитативната парадигма.

(4) *Указания не ни дадоха, те ако знаели как да го направят, нямало било да наемат нас* (Клуб Z, https://clubz.bg/71698-balgariya_ne_e_darzhava_a_mestoprestaplenie, 28.03.2023 г.).

(5) *Поръчките за подслушване нямало било да ги искат от МВР, а от прокуратурата* (Гласове, <https://glasove.com/komentari/asya-pretrova--paravanut-na-tsvetanov>, 28.03.2023 г.).

(6) *Научих се, че днес нашите се намирили на 3-4 килом. от г. Пирот. В гостилницата се запознах с Ив. Вазов, който разказваше, че Пирот бил – снощи избухнала една мина – и добре укрепен, та с малко жертви не ще може да се превземе. Нашите позиции пред Пирот били лоши – на равнина, а противникът бил укрепен по височините. Сърбите не щели били да предадат лесно Пирот още и затова, защото имали там големи складове* (<http://saedinenieto.bg/dnevnik-na-rumeliyski-ofetser/>, Съединението на България, 31.03.2023 г.).

(7) *...да си внасят танганайци-оооо, те не щели били да бачкат като изоглавени за 200 лв на месец-еми сори тогава-духате суната мутрагени!* (<https://news.bg/crime/450-lekari-napusnali-stranata-niza-godina.html>, news.bg, 31.03.2023 г.)

в. Конкуренция между дубитативните форми с *нямало бил*, *-а*, *-и* (*нямал бил да чете*) и *нямал*, *-а*, *-и бил*, *-а*, *-и* (*нямал бил да чете*)

Отрицателните дубитативни форми за бъдеще време, съдържащи *нямало бил* и *нямал бил*, се образуват с миналите деятелни причастия *нямал* и *бил*. В първия случай и двете причастия се съгласуват по род с подлога, към който се отнасят (*нямал бил да чете*), докато във втория се съгласува само *бил* (*нямало бил да чете*). Комбинациите за 3 л., ед.ч., ср.р. се уеднаквяват с безличната *нямало било*, така че няма да бъдат разглеждани отново.

Примерите, ексцерпирани чрез Google, потвърждават втората заложена в изследването хипотеза, според която дубитативната форма с *нямал бил*, изискваща съгласуване по род на лицето, се употребява по често от типа, включващ безличното *нямало*, когато подлогът, към който се отнася, означава лице. Биологичният пол на референта на подлога, към който е отнесено дубитативното значение, изисква в по-голяма степен съгласуване по род. Употребата на тези изречения се илюстрира от изложените примери, като тези, образувани по модела с *нямал бил*, са 23 (пример (8)); с *нямала била* – 12 (пример (9)) и с *нямали били* – 14 (пример (10)). Изреченията, в които дубитативното значение е изразено с *нямало бил*, са 6 (пример (11)), с *нямало била* – 1 (пример (12)) и с *нямало били* – 14 (пример (13)). Общият брой на изреченията, включващи *нямал бил*, е 49 спрямо 21, съдържащи *нямало бил*.

(8) ***Нямал бил*** приятелка за деня на влюбените... а за деня на писмеността и културата като ги нямаш и двете не се оплакваше... (<http://www.vicove.biz/9d2642696174da21e43a6bf42b75c339>, Vicove.biz, 30.03.2023 г.)

(9) ***Нямала била*** да играе за президент – някой луд ли ще гласува за тая никаквица която ни предаде (<https://m.dnes.bg//comments.php?id=305144>, dnes.bg, 30.03.2023 г.)

(10) ***Нямали били*** да се ваксинират, ами добре, крайно време е да се разкарате от тук. (<https://dnes.dir.bg/comments/prouchvane-edva-23-ot-balgarite-smyatat-da-se-vaksinirat-35-na-sto-se-kolebayat?page=3,dir.bg>, 30.03.2023 г.)

(11) ***Нямало бил*** да затваря страната, защото е лошо, само щял да спре вируса! (<https://www.bg-mamma.com/?topic=1268438.msg42986498#msg42986498>, bg-mamma, 01.04.2023 г.)

(12) *Ама здравната #система **нямало** била да издържи?* (<https://mobile.twitter.com/cBeTugyx/status/1450511676902682627>, Twitter, 01.04.2023 г.)

(13) *Последните дни, само като видя, колко се е вдигнала рублата и директно виждам че, някой голям в Европа купува трескаво независимо от това, какво се приказва публично, че **нямало били** да купуват.* (<https://forum.investor.bg/forum>, 30.03.2023 г.)

Анализът на резултатите от анкетата показва, че тенденцията, забелязана при търсенето в интернет, се запазва. Отрицателните дубитативни форми, изразени с двойно маркираните за категорията род композиции *нямалØ билØ*, *нямала била* (представени със сив цвят вляво от черния на диаграмата), са предпочитани пред единично маркирания тип *нямало бил* (черен цвят), когато се отнасят до лица. В изложените диаграми подлогът означава лице във Фиг. 10, Фиг. 11 и Фиг. 14 и нелице във Фиг. 12, Фиг. 13 и Фиг. 15.

Първият въпрос, представен във Фиг. 10, се отнася до лице от м.р. Общо 36% от отговорите съдържат *нямал бил*, 21% включват *нямало бил*.

Фиг. 10. Резултати от въпрос 1 от проведената анкета (м.р., лица)

Във втория въпрос (Фиг. 11), в който подлогът означава лице от ж.р., 56% от анкетираните са предпочели модела *нямала била*, а 19% – *нямало била*.

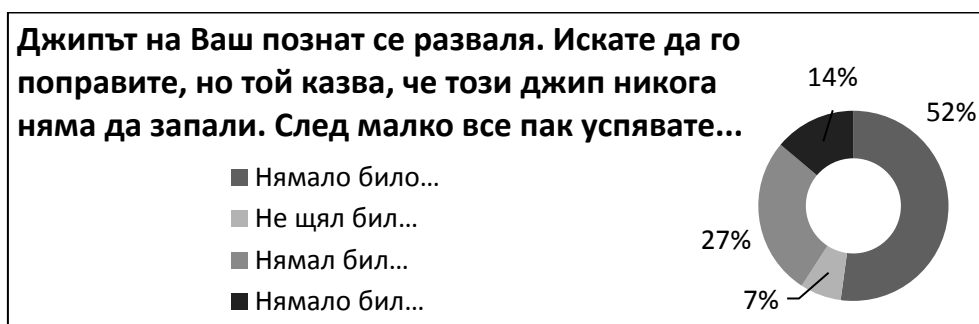

Фиг. 11. Резултати от въпрос 2 от проведената анкета (ж.р., лица)

Според третата хипотеза единично маркираната по род и число комбинация *нямало бил, нямало било, нямало били* се употребява по-често от двойно маркираната в изречения, отнасящи се до нелица. Първоначално изглежда, че *нямал бил* се употребява по-често единствено когато става въпрос за лица, защото биологичният пол на референта на подлога, към който е отнесено дубитативното значение, сякаш по-силно изисква съгласуване по род. Оказва се обаче, че предпочитането на двойно маркирания по род и число тип *нямал бил* се запазва и когато подлогът означава нелице. Граматическият род е достатъчна причина в композираната дубитативната форма да присъстват два маркера за род на глаголното лице. Последното наблюдение отхвърля третата хипотеза, заложена в изследването, според която изборът между двете дубитативни форми зависи от това дали подлогът означава лице, или нелице.

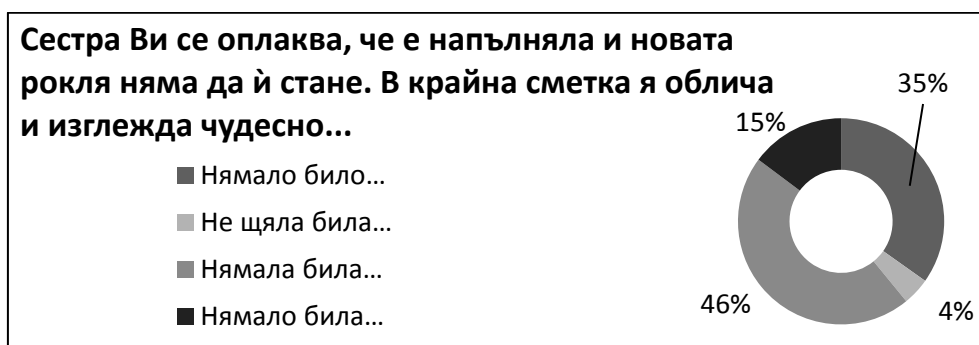
Въпросите от анкетата, които се отнасят до нелица, са 5 (за м.р.) и 6 (за ж.р.).

Фиг. 12 илюстрира отговорите на петия въпрос, зададен в анкетата. 14% от респондентите предпочитат *нямало бил*, 27% са предпочели *нямал бил*.

Фиг. 12. Резултати от въпрос 5 от проведената анкета (м.р., нелица)

На въпрос 6 (Фиг. 13) 15% от респондентите са отговорили с *нямало била*. 46% са избрали *не щяла била*.

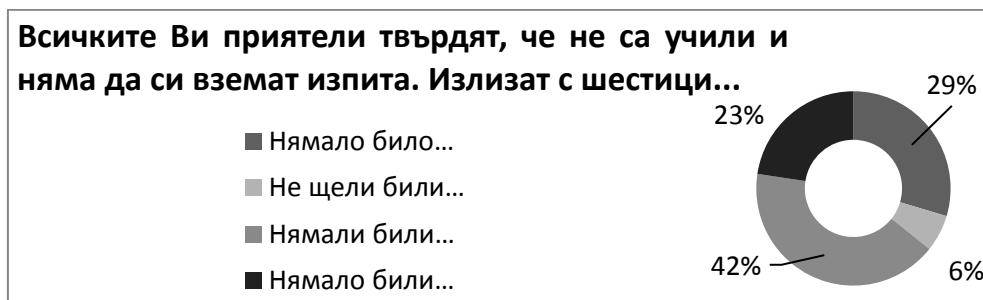

Фиг. 13. Резултати от въпрос 6 от проведената анкета (ж.р., нелица)

При въпросите, чиито подлози означават лица в мн.ч., доказаниите във втората хипотеза закономерности се запазват. Дубитативните конструкции за мн.ч. *нямали били* и *нямало били* всъщност не притежават маркер за род. Съответно изборът между двете не зависи от контекста на употреба. Ако вземем обаче маркера за множествено число като отправна точка за сравнение, то хипотезата се потвърждава отново. Във въпроса, отнасящ се до лица (вж. Фиг. 14), предпочитаният компонент е двойно маркираният за число (*нямали били*).

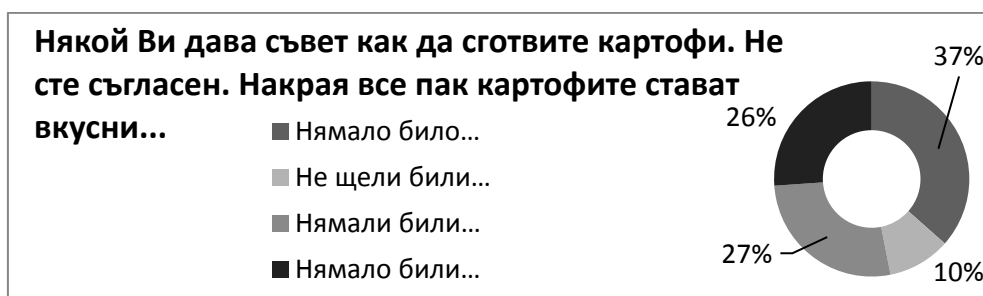
Във въпроса с подлог, означаващ нелице (вж. Фиг. 15), двете форми са избрани от почти равен брой респонденти. Двойно маркираният по число тип с *нямали били* е предпочетен от 27% от респондентите, докато единично маркираният – *нямало били*, е избран от 26%. Този резултат почти работи в подкрепа на третата хипотеза, но тя все пак не може да бъде категорично потвърдена с разлика от 1%.

На въпрос 4 (Фиг. 14) *нямало били* се предпочита от 23% от анкетираните, а моделът *нямали били* – от 42%.

Фиг. 14. Резултати от въпрос 4 от проведената анкета (мн.ч., лица)

При осмия въпрос от анкетата, чиито резултати са онагледени на Фиг. 15, 26% от отговорите съдържат модела *нямало били*. 27% включват *нямали били*.

Фиг. 15. Резултати от въпрос 8 от проведената анкета (мн.ч., нелица)

II. Заключение

В настоящото изследване се представя и аргументира виждането, че дубитативните отрицателни форми за следходните нерезултативни времена в деятелен залог за 3 л., ед. ч. и мн.ч. са четири вида. Три от образуващите ги компоненти се различават само по маркера си за род на глаголното лице, към което се отнасят (това са комплексите⁷, образувани с миналите деятелни причастия *нямал* и *бил*). Четвъртият вариант се отличава значително, като се образува от отрицателната частица *не* и положителната дубитативна конструкция *щял бил (да чете)*.

Работата потвърждава хипотезата, че вариантът от типа *нямало било да чете* е най-предпочитаният модел както сред употребите в интернет, така и сред респондентите на проведената анкета, тъй като този вариант за изразяване на дубитативно значение не се нуждае от съгласуване по число, по лице и в 3л., ед.ч. – по род.

Резултатите от търсенето в интернет и отговорите от проведената анкета потвърдиха и второто предположение, което бе заложено в това изследване. Формите от типа с *нямал бил да чете* са по-предпочитани от формите от вида с *нямало бил да чете* при употреби, отнасящи се до лица.

Не се доказва единствено третата заложена хипотеза – съществуване на зависимост между избора на композирана форма за изразяване на дубитативното значение и контекста, в който е използвана. Моделът *нямало бил да чете* се употребява по-често от типа, съдържащ *нямал бил да чете*, в изречения, отнасящи се до нелица.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алексова/Aleksova 2023:** Алексова, К. *Дубитативът в съвременния български език*, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2023. [Aleksova, K. *Dubitativat v savremenniya balgarski ezik*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2023.]
- Куцаров/ Kutsarov 2007:** *Теоретична граматика на българския език. Морфология*, УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2007. [Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2007.]

---

⁷ В този текст терминът *граматически комплекс* или само *комплекс* се използва, за да се означат граматическите функции на сложната отрицателна дубитативна форма, като не се включва формата на спрегаемия глагол (напр. *нямало съм бил*).

- Ницолова/Nitsolova 2023:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2023. [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2023.]
- Търпоманова/Tarromanova 2015:** Търпоманова, Е. *Евиденциалност в балканските езици: български и албански*, ИК „Ни плюс“, София, 2015. [Tarromanova, E. *Evidentsialnost v balkanskite ezitsi: balgarski i albanski*. Sofia: IK “Ni plus”, 2015.]
- Чакърова/Chakarova 2023:** Чакърова, К. *Наблюдения върху функционирането на отрицателните форми за следходност в съвременния български език. // Езиков свят*, т. 21, кн. 2, 2023, 15 – 23. [Chakarova, K. *Nablyudeniya varhu funktsioniraneto na otritsatelните форми за sledhodnost v v savremenniya balgarski ezik. // Ezikov svyat*, t. 21, kn. 2, 2023, 15 – 25.]